

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2022.03.089>

УДК: 331.5.024.5 + 364.23 + 339.972

JEL: F15, I31, I38, J81, J88, O52

**Тетяна Бурлай,
Василь Костриця,
Вікторія Близнюк,
Роман Левін**

НОВІТНЯ ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ЯКОСТІ ЄС: КОРИСНИЙ ДОСВІД ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Обґрунтовано актуальність адаптації до умов повоєнного соціально-економічного відновлення України сучасних підходів політики соціальної якості Європейського Союзу, що історично базується на засадах соціального миру, соціальної рівності та справедливості, соціального добробуту та якості життя населення. Показано доцільність такої адаптації у зв'язку з формуванням в українському суспільстві, яке потерпає від розпочатої 24 лютого 2022 року повномасштабної воєнної агресії Російської Федерації проти України, чіткого запиту на стабільне повоєнне життя у безпеці, добробуті та соціальній справедливості. Охарактеризовано новий концептуальний підхід у побудові національних систем соціального захисту та соціального страхування, що передбачає формування соціальних опор, необхідних для безпеки національних економік, які перебувають у стані посткризового відновлення. Розкрито зміст і особливості основних підходів нової політики ЄС, спрямованих на поліпшення параметрів соціальної якості у розвитку держав-учасниць, що мають на меті досягнення трьох пріоритетних соціальних цілей Євросоюзу на період до 2030 року. У контексті забезпечення

Бурлай Тетяна Вікторівна (btv2008@ukr.net), д-р екон. наук, доц.; провідний науковий співробітник відділу економічної теорії ДУ "Інститут економіки і прогнозування НАН України", Київ, Україна. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4530-9151>

Костриця Василь Іванович (kostrytsya2@gmail.com), заступник голови Об'єднання організацій роботодавців України.

Близнюк Вікторія Валеріївна (vikosa72@gmail.com), д-р екон. наук, старш. наук. співроб.; завідувач відділу соціально-економічних проблем праці ДУ "Інститут економіки і прогнозування НАН України". ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2265-4614>

Левін Роман Якович (LevinR@ukr.net), канд. пед. наук, старш. наук. співроб.; старший науковий співробітник відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки і прогнозування НАН України". ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4991-0246>

Цитування: Бурлай Т. В., Костриця В. І., Близнюк В. В., Левін Р. Я. Новітня політика соціальної якості ЄС: корисний досвід для повоєнного відновлення України. *Економічна теорія*. 2022. № 3. С. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2022.03.089>

© Т. Бурлай, В. Костриця, В. Близнюк, Р. Левін, 2022

ISSN 1811-3141. *Економічна теорія*. 2022. № 3: 89–119

соціальної якості охарактеризовано такі сучасні інституційні компоненти поточного розвитку ЄС, як Європейська опора соціальних прав, новий План дій щодо соціальної економіки, Стратегія для захисту прав людей з інвалідністю на 2021–2030 роки, Партнерство з розвитку навичок для цифрової екосистеми, Директива про адекватну мінімальну заробітну плату в ЄС тощо. Описано характерні сучасні підходи до поліпшення соціальної складової державної антикризової політики. З урахуванням сучасних європейських практик активізації соціальної динаміки та пропозицій міжнародних інституцій щодо повоєнної відбудови України, розроблено рекомендації стосовно конкретних заходів вітчизняної державної політики, спрямованої на забезпечення соціальної якості життя у період після завершення війни.

Ключові слова: економічна безпека, європейська інтеграція, зайнятість, повоєнне відновлення України, соціальна якість, соціальний розвиток.

THE EU'S NEWEST SOCIAL QUALITY POLICY: A USEFUL EXPERIENCE FOR UKRAINE'S POST-WAR RECONSTRUCTION

Tetiana Burlai (btv2008@ukr.net), Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Lead Researcher of Department of Economic Theory, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4530-9151>

Vasyl Kostrytsya (kostrytsya2@gmail.com), Deputy Chairman of the Association of Employers' Organizations of Ukraine.

Viktoriiia Blyzniuk (vikosa72@gmail.com), Doctor of Economic Sciences, Senior Research Fellow; Head of the Department of Socio-Economic Problems of Labor, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2265-4614>

Roman Levin (LevinR@ukr.net), Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher of the Department for Monitoring-Based Research of Social and Economic Transformations, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4991-0246>

It is substantiated the relevance of adaptation to the conditions of post-war socio-economic reconstruction of Ukraine of modern approaches of social quality policy of the European Union, historically based on the principles of social peace, social equality and justice, social well-being and quality of life of the population. It is shown the expediency of such adaptation in connection with the formation of a clear demand for a stable post-war life in security, welfare and social justice in the Ukrainian society, which suffers from the full-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine, launched on February 24, 2022. It is described a new conceptual approach in the construction of national systems of social protection and social insurance, providing for the formation of social pillars necessary for the security of national economies in post-crisis recovery. It is described the content and features of the main approaches of the latest EU policy aimed at improving the parameters of social quality in the development of the member states, aiming to achieve three priority social objectives of the European Union for the period until 2030. It is characterized current institutional components of the current EU development such as the European Pillar of Social Rights, Social Economy Action Plan, Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030, the Skills Partnership for the Digital Ecosystem, the Directive on the Adequate Minimum Wage in the EU, etc. in the context of social quality assurance. Characteristic contemporary approaches to improving the social component of the state anti-crisis policy are described. Taking into account contemporary European practices of intensifying social dynamics and proposals of international institutions for post-war reconstruction of Ukraine, recommendations for specific measures of domestic public policy aimed at ensuring social quality of life in the post-war period were developed.

Keywords: economic security, European integration, employment, post-war reconstruction of Ukraine, social quality, social development.

Закономірним наслідком руйнувань, страждань і втрат, понесених унаслідок вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 року, стане формування в українському суспільстві посиленого запиту на стабільне життя у мирі, безпеці, добробуті та справедливості. Тому, попри всі труднощі повоєнного відновлення, державі доведеться адекватно відповідати на цей суспільний запит усіма можливими засобами. Як показала практика останніх двох десятиліть, одним із найбільш ефективних таких засобів виступає політика соціальної якості (*social quality*), застосовувана для розбудови соціального простору Євросоюзу¹. У своїй основі вона розглядається як ідеологема державного управління сучасним соціальним розвитком європейських країн, що історично сформувалася на характерних засадах соціального миру, соціальної рівності та справедливості, соціального добробуту та якості життя населення (*Walker et al.*, 2004). Останніми роками, у зв'язку з поширенням пандемії COVID-19 та іншими кризовими соціально-економічними явищами, політика соціальної якості Євросоюзу була доповнена цілою низкою необхідних заходів реагування. Достатньо висока ефективність новітньої політики соціальної якості ЄС стимулює чимало урядів держав поза межами цього інтеграційного об'єднання адаптувати її підходи до національних реалій.

Чимало підходів, правил і норм сучасної політики соціальної якості ЄС можуть бути ефективними для вирішення завдань повоєнного відновлення України, а тому актуальним є дослідження відповідного європейського досвіду, особливо з урахуванням зобов'язань і можливостей нашої держави в межах реалізації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом² (вересень 2014 р.) і набуття Україною статусу країни – кандидата на вступ до ЄС³ (червень 2022 р.). Окрім того, актуальність цього дослідження посилюється його науковим потенціалом у з'ясуванні двох важливих соціально-економічних аспектів, що стосуються адаптації сучасної європейської політики соціальної якості до реалій повоєнної України: *перший* – здатності сприяти розширенню вітчизняного "вікна можливостей" для побудови нового, інклюзивного і соціально справедливого суспільного ландшафту, та *другий* – формувати в державі та суспільстві дієві "запобіжники" на випадок неготовності державної соціальної політики задовольняти новий суспільний запит щодо миру, добробуту і соціальної справедливості.

¹ Детальніше про політику соціальної якості ЄС див.: Бурлай Т. В., Дмитрук Д. А., Костриця В. І., Левін Р. Я. Політика соціальної якості: теорія та міжнародні підходи в контексті завдань повоєнної реконструкції України. *Український соціум*. 2022. № 3 (82). С. 9–30. URL: <https://ukr-socium.org.ua/uk/archive/no-3-82-2022/polityka-sotsialnoi-iakosti-teorii-i-ta-mizhnarodni-pidkhody-v-konteksti-zavdan-povoiennoi-rekonstruktsii-ukrainy/>

² Закон України "Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони" № 1678-VII від 16.09.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>

³ Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. *Урядовий портал*. 23.06.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>

Означений запит чітко простежується у репрезентативних соціологічних дослідженнях. Так, у квітні 2022 року українські ЗМІ оприлюднили бачення кількох відомих українських науковців щодо повоєнного майбутнього: безсумнівно, Україна буде іншою, люди об'єднуються; делегуючи повноваження владі, українці житимуть так, щоб влада дослухалася до суспільства; кадрова політика стане розумнішою; українці помітно знизять толерантність до корупції⁴. Аналогічні очікування також поширені в українському суспільстві в цілому, що підтверджують дані соціологічного моніторингу. Проведене у серпні цього року загальнонаціональне опитування соціологічної групи "Рейтинг" показало, що більшість громадян бачать майбутню Україну вільною, незалежною, розвинутою, замочною, демократичною, європейською, не обтяженою вадами корупції та тінізації⁵.

Відтак, з метою ефективного повоєнного відновлення України, яке можливе лише за умов соціального спокою та стабільності, державна соціально-економічна політика критично потребуватиме дієвих інструментів для побудови нової, вільної від багатьох довоєнних вад моделі суспільного устрою. І саме у цьому випадку буде корисним сучасний досвід Європейського Союзу щодо впровадження політики соціальної якості та подолання існуючих перепон на цьому шляху.

Темам традиційної соціальної політики та політики соціальної якості, а також соціальним аспектам суспільного розвитку та європейської інтеграції присвячено чимало ґрунтовних наукових досліджень, як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Теоретичний фундамент концепції соціальної якості представлено у роботах В. Бека та інших (2001), а також А. Волкера та ін. (2004). Низка відомих наукових праць, у яких розкриваються засади, підходи та специфіка реалізації сучасної політики соціальної якості у країнах Європейського Союзу, представлена Л. ван дер Маєсеном (2020).

Українські вчені В. Геєць, В. Близнюк і О. Никифорук (2022) у своєму науковому дослідженні обґрунтували актуальні аспекти політики соціальної якості, яку доцільно впроваджувати Україні в повоєнний період її розвитку. Роль інституту соціальної справедливості як складову архітекtonіки безпечного економічного розвитку досліджено у роботі А. Гриценка (2017). Дослідження В. Подлесної (2021) сфокусоване на проблемах соціально-економічної нерівності у контексті побудови соціальної держави та регулювання циклічності суспільної динаміки. Питання взаємозалежності та взаємовпливу економічної безпеки та соціального прогресу, а також формування соціальних опор, необхідних для безпеки національних економік, розкрито у ґрунтовній праці К. Едвардс та ін. (2022).

⁴ Самохвалова Л. Якою буде перемога, і якою стане Україна після перемоги? *Укрінформ*. 22.04.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3463666-akou-bude-peremoga-i-akou-stane-ukraina-pisla-peremogi.html>

⁵ Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17–18 серпня 2022). 23.08.2022. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnja_2022.html?fbclid=IwAR1ShITAR6jP3xDzlvZA-GBTvI2N9hP9mnCbsRIQ6bzzifwLJ0ab-LQ8au0

Результати порівняльного аналізу різних методологічних підходів до дослідження соціальної якості життя на основі репрезентативних соціологічних опитувань населення України, в т. ч. із застосуванням суб'єктивних оцінок, узагальнено в монографії Е. Лібанової та ін. (2020). О. Борзенко разом з іншими дослідниками (2021) обґрунтували закономірності та суперечності інтеграції України до європейського соціально-економічного простору і запропонували підходи до подолання соціальної дивергенції на рівні Україна–ЄС.

Ураховуючи викладене вище, **мета дослідження** полягає у висвітленні основних підходів новітньої політики ЄС, спрямованих на поліпшення параметрів соціальної якості у розвитку держав-учасниць, та з'ясування напрямів адаптації відповідного європейського досвіду до реалій повоєнного відновлення України.

Інституційні складові сучасної політики соціальної якості ЄС

Європейська політика соціальної якості на відміну від інших видів політик не має офіційного закріплення у фундаментальних договорах і нормативно-правових документах ЄС. На практиці ця політика є комплексним підходом державного управління, що передбачає реалізацію засад соціальної якості – стану, за якого громадяни мають можливість брати участь у соціальному та економічному житті суспільства в умовах підвищення власного добробуту, можливостей і особистісного потенціалу (*Beck et al.*, 2001. Р. 6–7), – через механізми та інструменти традиційної соціальної політики, а також демографічної, освітньої молодіжної та екологічної політики, політики зайнятості, згуртування та інших. Знаковою для впровадження політики соціальної якості новітнього періоду стала заявлена Римською декларацією (березень 2017 р.) ціль "оновлення та поглиблення соціального виміру ЄС" та ухвалення у листопаді того ж року *Європейської опори соціальних прав (European Pillar of Social Rights)* – загальноєвропейського "компасу соціального прогресу" у вигляді 20 стратегічних принципів політики ЄС, орієнтованої на побудову країнами-учасницями надійно функціонуючих ринків праці, стійких систем соціального захисту і забезпечення, сучасних систем освіти⁶. Єврокомісія розробила та після широкого суспільного обговорення оприлюднила в березні 2021 року деталізований *План дій з реалізації Європейської опори соціальних прав*⁷. Наприкінці 2021 року Єврокомісією ухвалено новий *План дій щодо соціальної економіки*⁸, в якому запропоновано конкретні за-

⁶ European Pillar of Social Rights. Building a fairer and more inclusive European Union. European Commission. 2017–2022. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights_en

⁷ The European Pillar of Social Rights Action Plan. European Commission. 04 March 2021. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-action-plan_en#documents

⁸ У цьому контексті термін "соціальна економіка" репрезентує сектор бізнес-діяльності у таких сферах, як соціальні послуги, охорона здоров'я, соціальне життєздатність. ISSN 1811-3141. Економічна теорія. 2022. № 3

ходи для мобілізації наявного потенціалу соціально-орієнтованих фірм, підприємств, компаній і організацій ЄС, враховуючи при цьому результати реалізації загальноєвропейських *Ініціативи соціального бізнесу (Social Business Initiative, 2011)* та *Ініціативи стартапів і розширення (Start-up and Scale-up Initiative, 2016)*. Вказаний План спрямований на підтримку і розвиток потенціалу учасників соціальної економіки, нарощування соціальних інвестицій та інновацій в Євросоюзі через комплекс ініціатив і заходів. Зокрема, 2022 року має запрацювати новий *Європейський центр компетенцій для соціальних інновацій (European Competence Centre for Social Innovation)*, а 2023 року – оновлений *Портал соціальної економіки ЄС (EU Social Economy Gateway)*, що забезпечуватиме учасників соціальної економіки та інші зацікавлені сторони відповідною інформацією щодо фінансування, політики та ініціатив Євросоюзу⁹.

У березні 2021 року Європейська Комісія прийняла *Стратегію для захисту прав людей з інвалідністю на 2021–2030 роки (Strategy for the rights of persons with disabilities 2021–2030) (European Commission, March 2021)*, що базується на результатах попередньої десятирічної стратегії ЄС, сприяє повнішому виконанню Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (*United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities*) та побудові безбар'єрної Європи через розширення можливостей людей з інвалідністю, а також скорочення для них ризиків бідності та соціальної ізоляції. Стратегія містить комплекс амбітних ініціатив і ґрунтується на таких пріоритетах підтримки осіб з обмеженими можливостями, як: *доступність* (можливість вільно пересуватися, користуватися житлом, брати участь у демократичних процедурах); *гідний рівень і якість життя, незалежність* (можливості деінституціоналізації, соціального захисту, відсутності дискримінації на роботі); *рівність* (ефективний захист людей з обмеженими можливостями від будь-якої форми дискримінації та насильства, забезпечення рівних можливостей і доступу до правосуддя, освіти, культури тощо). Європейська Стратегія для захисту прав людей з інвалідністю на 2021–2030 роки передбачає реалізацію низки флагманських ініціатив для їхньої всебічної підтримки, більших можливостей і ширшої інклюзії, а саме:

- *"Доступний ЄС" (Accessible EU)*: створення бази знань щодо передових практик забезпечення безбар'єрності для людей з обмеженими можливостями;

ло, доступна та відновлювана енергетика, економіка замкнутого циклу, сільське господарство, фінансова та страхова діяльність, культура, медіа. Бізнес-суб'єкти соціальної економіки, діючі у формі соціальних підприємств, кооперативів, товариств взаємної вигоди, некомерційних асоціацій, фондів тощо, ставлять соціальні та екологічні цілі вище цілі максимізації прибутку, а більшу його частину реінвестують у власний розвиток або соціальну підтримку людей. На сьогодні в ЄС функціонує понад 2,8 млн суб'єктів соціальної економіки, в яких зайнято 13,6 млн працівників. (Див.: *Building an economy that works for people: an action plan for the Social Economy. European Commission. December 2021. 23 p. DOI: 10.2767/12083*)

⁹ Social Economy Action Plan. European Commission. 09 December 2021. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1537&langId=en>

- "Європейська картка особи з інвалідністю" (*European Disability Card*): картка буде застосовуватися у всіх країнах Європейського Союзу і полегшуватиме особам з обмеженими можливостями отримання необхідної під час подорожі або переїзду до іншої держави підтримки;

- "Керівні настанови щодо покращення умов незалежного проживання та залучення до спільноти" (*Guidance recommending improvements on independent living and inclusion in the community*): сприяння тому, щоб люди з інвалідністю могли продовжувати жити вдома (не переїздити до інтернатних закладів) або жити в доступному житлі за підтримки територіальних громад;

- "Рамкова основа надання соціальних послуг передового рівня для людей з інвалідністю" (*Framework for social services of excellence for persons with disabilities*);

- "Платформа з питань інвалідності" (*Disability Platform*): створення інформаційно-комунікаційної Платформи, що об'єднуватиме у вирішенні проблем людей з обмеженими можливостями національні органи влади, профільні громадські організації та Єврокомісію;

- "Пакет заходів для поліпшення результатів на ринку праці людей з інвалідністю" або скорочено "Пакет зайнятості для людей з інвалідністю" (*Package to improve labour market outcomes of persons with disabilities – Disability Employment Package*)¹⁰.

Остання зазначена Ініціатива особливо актуальна для ЄС. За офіційними даними, на сьогодні працевлаштованими є лише половина з 42,8 млн європейців працездатного віку з інвалідністю, притому зберігаються різкі відмінності між особами з інвалідністю та особами без неї за такими показниками, як рівень зайнятості (50,8 % проти 75,0 %), рівень економічної неактивності (37,6 % проти 17,6 %), рівень охоплення ризиками бідності та соціального відторгнення (28,4 % проти 18,4 %) (*European Commission, March 2021. P. 10*). У рамках розпочатої у другому півріччі 2022 року реалізації "Пакету зайнятості для людей з інвалідністю" Єврокомісією передбачено:

- встановити до 2024 року конкретні цілі щодо підвищення рівня зайнятості людей з обмеженими можливостями і скорочення розривів у рівнях зайнятості між особами з інвалідністю та особами без неї;

- зміцнити функціональний потенціал державних служб (бюро, агентств) зайнятості для людей з обмеженими можливостями та активізувати співпрацю з соціальними партнерами та профільними громадськими організаціями;

- сприяти самозайнятості та підприємництву осіб з інвалідністю, в т. ч. для осіб з інтелектуальними і психосоціальними вадами, зокрема шляхом надання підтримки з юридичних і бізнесових питань (*European Commission, March 2021. P. 15*).

¹⁰ Union of equality: Strategy for the rights of persons with disabilities 2021–2030. European Commission. 03 March 2021. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484&langId=en>

У рамках вищевказаної Ініціативи у вересні 2022 року Європейська мережа державних служб зайнятості (*European Public Employment Services*) впровадила "Практичне керівництво щодо зміцнення державних служб зайнятості з метою поліпшення результатів людей з інвалідністю на ринку праці", що допоможе працівникам служб ефективніше боротися з дискримінацією на ринку праці осіб з обмеженими можливостями та сприяти їхній зайнятості, професійній освіті чи професійній реабілітації¹¹.

Характерною рисою сучасної політики ЄС є домінантне впровадження заходів, спрямованих на поліпшення параметрів соціальної якості у сферах зайнятості та відтворення робочої сили (*Костриця та ін., 2022. С. 87–88*). Так, відповідні інструменти європейської політики зайнятості були задіяні для подолання негативних соціально-економічних наслідків поширення з початку 2020 року пандемії COVID-19. Це, зокрема, *Європейський інструмент тимчасової підтримки для пом'якшення ризиків безробіття в надзвичайних ситуаціях (SURE)* та *Ініціатива "ЄС наступного покоління" (Next Generation EU)* з бюджетом 750 млрд євро, що затверджена на період 2021–2023 рр. у рамках *Плану постпандемічного відновлення Євросоюзу*.

У липні 2022 року Єврокомісія ухвалила новий загальноєвропейський інструмент сприяння цифровізації, освіти та зайнятості – *Партнерство з розвитку навичок для цифрової екосистеми (Skills Partnership for the Digital Ecosystem)* ЄС, що впроваджується на виконання оновленого 2020 року *Європейського порядку денного з розвитку навичок (European Skills Agenda)*. Цей новий інструмент дозволить європейським громадянам і бізнесу отримати необхідні цифрові навички, забезпечити підвищення кваліфікації та перекваліфікацію працівників і, таким чином, залучити більше людей до цифрової індустрії¹². Акцент в реалізації започаткованого Партнерства з розвитку навичок для цифрової екосистеми робиться на завданні підвищення кваліфікації та перекваліфікації робочої сили в усіх 14 промислових екосистемах, визначених в оновленій 2021 року Промисловій стратегії Євросоюзу. Цифрова екосистема ЄС містить три ключові сектори: виробництво інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), телекомунікації, а також послуги ІКТ (за винятком телекомунікацій), на які припадає 95 % валової доданої вартості ІКТ. У 2019 році оборот європейської цифрової екосистеми сягнув 625 млрд євро. На сьогодні цифрові індустрії розвиваються більшістю держав Євросоюзу, до них залучено понад 1,2 млн фірм, з яких 99,8 % є суб'єктами МСП, де зайнято 6,8 млн працівників (*European Commission, July 2022. P. 2*).

Інституційно важливим кроком у сприянні соціальної якості зайнятості в об'єднаній Європі стало ухвалення Європарламентом у вересні 2022 р. *Директиви про адекватну мінімальну заробітну плату в ЄС*, яка сприятиме досягненню гідних умов праці та життя європейських працівни-

¹¹ How to improve labour market outcomes for persons with disabilities. European Commission. 25 September 2022. URL:

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1597&furtherNews=yes&newsId=10387>

¹² New Pact for Skills partnership to boost digital skills. European Commission. 18 July 2022. URL:

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=10333>

ків через забезпечення прожиткової достатності законодавчо встановленої величини мінімальної зарплати. Передбачено, що країни ЄС мають за 2 роки імплементувати Директиву в національне законодавство, використовуючи як критерій адекватної мінімальної зарплати значення (брутто) 60 % валової медіанної (*gross median wage*) або 50 % валової середньої заробітної плати (*gross average wage*) в країні. Наразі в ЄС не відповідають цим критеріям більшість держав-членів – 18 з 27. Директивою також визначено, що оновлення національними урядами показника мінімальної зарплати, встановленого законом, відбуватиметься щонайменше кожні 2 роки (або щонайбільше кожні 4 роки для тих країн, які використовують автоматичний механізм індексації), водночас буде посилено застосування інструментів захисту мінімального рівня заробітної плати для працівників, у т. ч. контроль з боку інспекцій праці і спроможність правоохоронних органів ефективно переслідувати роботодавців – порушників закону¹³. Притому країни Євросоюзу, де мінімальний розмір зарплати встановлюється виключно через колективні договори між профспілками та роботодавцями (Австрія, Кіпр, Данія, Фінляндія, Італія, Швеція), не будуть зобов'язані запроваджувати законодавчий механізм її встановлення.

Згідно з ухваленою Директивою про адекватну мінімальну заробітну плату в ЄС, кожна країна-учасниця, що затверджуватиме рівень мінімальної заробітної плати законом, повинна переконатися, чи забезпечує він працівникові гідний рівень життя. Для цього рекомендується застосовувати відповідні критерії, а саме:

§ вартість у базових цінах національного споживчого кошика товарів і послуг, що задовольняють у т. ч. культурні, освітні та соціальні потреби;

§ наближення величини мінімальної зарплати до еталонних національних значень – 60 % валової медіанної або 50 % валової середньої зарплати (брутто);

§ порівняння нетто-величини (брутто-величини за мінусом податків) мінімальної заробітної плати з показником національного порогу бідності;

§ оцінка купівельної спроможності мінімальної заробітної плати у національних умовах.

Директива про адекватну мінімальну заробітну плату в ЄС (2022 р.) сприятиме поліпшенню соціальної якості зайнятості на європейських ринках праці, допомагаючи долати такі негативні явища, як бідність серед працюючих (7 з 10 європейських працівників з мінімальною зарплатою потерпають від трудової бідності), гендерні розриви в оплаті праці і зайнятості (майже 60 % працівників з мінімальною зарплатою в ЄС становлять жінки), недостатній соціальний захист низькооплачуваних працівників¹⁴. Окрім того, імплементация Директиви матиме стимулюючий ефект для соціальної конвергенції країн Євросоюзу, скорочуючи значні міжкраїнні роз-

¹³ Minimum wages: Council and European Parliament reach provisional agreement on new EU law. Council of the EU. 07 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/07/minimum-wages-council-and-european-parliament-reach-provisional-agreement-on-new-eu-law/>

¹⁴ Fair minimum wages: action for decent living conditions in the EU. *EU Monitor*. 14 September 2022. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vlllbg9xiuz8?ctx=vh94ercwm6u9>

риви, зокрема, в оплаті праці. Так, за даними Євростату, у II півріччі 2022 року щомісячна величина мінімальної заробітної плати в країнах ЄС коливалася від 363 євро в Болгарії до 2313 євро у Люксембурзі¹⁵, тобто розрив між ними сягав 6,4 раза.

Підтримати соціальну якість європейських громадян, зважаючи на неподолані наслідки пандемії COVID-19 і шоків впливи воєнного вторгнення Росії в Україну, покликаний представлений Єврокомісією у вересні 2022 року проект *Рекомендації Ради ЄС щодо адекватного мінімального доходу, що забезпечує активну інклюзію*¹⁶ (*Council Recommendation on adequate minimum income ensuring active inclusion*). Запропонований документ визначає, як країни-члени можуть модернізувати національні схеми забезпечення мінімального доходу громадян, посиливши їх ефективність і таким чином сприяючи скороченню бідності, з одного боку, та інтеграції на ринки праці тих, хто може і хоче працювати, – з іншого. Зокрема, державам ЄС рекомендовано:

- підвищити адекватність діючих схем підтримки доходів населення та прожиткову достатність мінімальної величини доходу;
- покращити рівень охоплення населення схемами мінімального доходу, сприяти індивідуальній підтримці його отримувачів;
- покращити доступ до інклюзивних ринків праці та систем надання базових соціальних послуг;
- підвищити ефективність систем соціального захисту на рівні ЄС, а також національному, регіональному та місцевому рівнях¹⁷.

Після ухвалення Радою ЄС охарактеризованого вище проекту Рекомендації, Євросоюз отримає додаткові інструменти для вирішення досить масштабних і гострих проблем, що стосуються рівня та якості життя його громадян. За інформацією Єврокомісії, у 2021 році понад 95 млн європейців піддавалися ризику бідності або соціального відторгнення (ексклюзії), а приблизно 20 % безробітних, яким загрожує бідність, не мали права на отримання будь-якої матеріальної допомоги. До того ж взагалі не користувалися програмами забезпечення мінімального доходу 30–50 % населення Євросоюзу, яке має на це право (*European Commission, September 2022*).

Нові пріоритетні цілі соціального розвитку ЄС

Надзвичайно важливим у контексті підтримання орієнтирів соціальної якості в ЄС стало затвердження на Соціальному саміті у травні 2021 року (м. Порту) *трьох пріоритетних цілей соціального розвитку Євросоюзу на період до 2030 року*, раніше запропонованих Єврокомісією у Плані дій з реалізації Європейської опори соціальних прав¹⁸. Перша ціль

¹⁵ Minimum wage statistics. Eurostat. July 2022. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Minimum_wage_statistics

¹⁶ У цьому контексті інклюзія означає залучення громадян до економічного і суспільного життя.

¹⁷ Minimum income: more effective support needed to fight poverty and promote employment. European Commission. 28 September 2022. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=10417&furtherNews=yes#navitem-2>

¹⁸ Porto Social Summit: all partners commit to 2030 social targets. European Commission. 07 May 2021. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_2301

полягає в тому, щоб до вказаного періоду забезпечити працевлаштування не менше ніж 78 % європейців працездатного віку. Відповідно до другої цілі, щорічно не менше 60 % усіх дорослих громадян ЄС мають бути охоплені програмами освіти чи навчання. Третьою пріоритетною ціллю встановлено скорочення чисельності європейців, яким загрожує бідність або соціальне відторгнення (ексклюзія), щонайменше на 15 млн осіб до 2030 року. Для досягнення нових стратегічних цілей розбудови соціального простору ЄС, національними урядами всіх країн-учасниць було розроблено цільові показники соціального розвитку, за підсумками чого в червні 2022 року Єврокомісія оприлюднила відповідні параметри, розраховані на основі встановлених національних цілей. У сукупності зобов'язання держав-членів забезпечують досягнення або навіть перевищення показників соціальних цілей ЄС на період до 2030 року: за рівнем зайнятості, національні показники сукупно (78,5 %) перевищують аналогічний показник ЄС-27 (78,0 %); щодо рівня охоплення дорослих європейців освітою чи навчанням, національні показники сукупно (57,6 %) майже досягають аналогічного показника ЄС-27 (60,0 %); за критерієм скорочення чисельності людей, яким загрожує бідність чи соціальне відторгнення, національні показники сукупно (15,6 млн осіб) перевищують аналогічний показник ЄС-27 (15,0 млн осіб)¹⁹.

Ризики забезпечення соціальної якості розвитку Євросоюзу у зв'язку з воєнною агресією Росії проти України

Плани національних урядів країн ЄС щодо досягнення вищезазначених соціальних цілей, а також забезпечення соціальної якості розвитку країн-учасниць можуть реалізуватися неповною мірою через жорсткі соціально-економічні реалії, створені російським вторгненням в Україну. Реагуючи на воєнну агресію РФ, з початку війни і станом на кінець жовтня 2022 року Європейський Союз увів у дію вісім пакетів санкцій, зокрема, щодо імпорту російських енергоресурсів і певних видів сировини. Водночас запроваджені санкційні заходи у сфері торгівлі та ціноутворення зумовили нові виклики для макроекономічної і соціальної стабільності Євросоюзу. Офіційна статистика і соціологічні опитування фіксують прискорення негативної динаміки споживчих цін та економічних очікувань в об'єднаній Європі. За даними Євростату, у вересні 2022 року економічні настрої в ЄС-27 погіршувалися вже шостий місяць поспіль, а в євросоні взагалі досягнули дворічного мінімуму. Фактичний річний рівень споживчої інфляції у вересні 2022 року сягнув 10,9 % у ЄС-27 та 9,9 % – у євросоні, тоді як роком раніше ці показники становили лише 3,6 % і 3,4 % відповідно (для внутрішнього і зовнішніх ринків) у вересні 2022 року зросли у річному вимірі на 51,2 % у ЄС-27 та на 50,4 % – у зоні євро (у вересні 2021 року аналогічні показники становили 15,0 і 14,0 % відповідно). Ймовірним наслідком такої стрімкої інфляції стане скорочення реальних доходів і купівельної спроможності населення, а песимістичні очі-

¹⁹ Commission welcomes Member States' targets for a more social Europe by 2030. European Commission. 16 June 2022. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=10299>

кування бізнес-середовища є передвісником ймовірного загострення проблем безробіття та бідності в ЄС.

На відповідні негативні тенденції також вказують прогнозні розрахунки Європейського інвестиційного банку. За його оцінками, війна в Україні серйозно похитнула стійкість енергетичних, торговельних і виробничих ланцюжків у Європі, які й до того вже значно постраждали від кризи, зумовленої пандемією COVID-19. Тому, за оцінкою Банку, подальша санкційна та військова ескалація можуть занурити економіку ЄС у рецесію, за якої частка збиткових європейських фірм зросте зі звичайних 8 до 15 %, а частка фірм-банкрутів – відповідно, з 10 до 17 %. Прогнози Європейського інвестиційного банку також вказують на посилення диференціації держав ЄС за рівнем бідності, що зумовлено міжкраїнною різницею у рівнях заощаджень та доходів населення. Зростання цін на енергоресурси та продукти харчування може помітно вплинути на добробут і заощадження європейських домогосподарств – згідно з розрахунками, у середньому в Євросоюзі підвищення темпів інфляції на 2,0–2,5 відсоткових пункти призведе до зниження обсягів приватного споживання на 1,1 відсоткового пункту (*European Investment Bank*, June 2022. P. 8–9, 11–14). Ці ж тенденції вже негативно позначилися і на рівні заощаджень європейських домогосподарств: за інформацією Євростату, у II кварталі 2022 року цей показник для країн зони євро скоротився до 13,7 % проти 19,0 % у відповідному періоді 2021 року.

Нинішню ситуацію в ЄС, пов'язану з різким зростанням споживчих цін і значним відставанням темпів зростання зарплат від темпів інфляції, експерти вже назвали європейською "кризою вартості життя" (*cost-of-living crisis*). У більшості країн Євросоюзу середній річний рахунок за електроенергію (у цінах липня 2022 р.) нині перевищує щомісячну оплату праці працівника з мінімальною заробітною платою. Для покриття вказаного рахунку в Нідерландах вже потрібно 48 робочих днів, тоді як роком раніше – 28. У чотирьох країнах ЄС – Словаччині, Греції, Чехії та Італії – середній річний рахунок за електроенергію вже перевищує місячний заробіток працівника навіть із середньою зарплатою (*Lynch*, September 2022). Навіть у Німеччині, країні – незмінному локомотиві економіки ЄС, соціологічні дослідження показують посилення негативних настроїв споживачів. За даними німецького Інституту вивчення громадської думки CIVEY, у липні 2022 року понад 71 % населення країни готувалися до тривалої економічної кризи, очікуючи, що їхнє фінансове становище погіршиться у найближчі п'ять років, і лише 11 % німців вірили, що згодом ситуація покращиться. Серед опитаних 36 % респондентів відзначили, що їхнє особисте матеріальне становище погіршилося через різке подорожчання енергоносіїв та продуктів харчування, а 58 % громадян Німеччини оцінили поточну економічну ситуацію в країні як найгіршу за останні 5 років²⁰.

²⁰ Rahman M. 71% of German citizens expect financial problems within five years. 27 July 2022. URL: <https://oopstop.com/71-of-german-citizens-expect-financial-problems-within-five-years/>

Наведені вище дані демонструють наявність загрози спричиненого війною РФ проти України погіршення соціальної якості життя європейців, яка стає серйозним викликом для багатьох держав ЄС. Однак проблема полягає ще й у тому, що вищезазначена європейська "криза вартості життя" генерує серйозні ризики посилення соціальної дивергенції (міжкраїнного розходження відповідних параметрів) в Євросоюзі. Як показують розрахунки Центру моніторингу процесів конвергенції в ЄС (*EU Convergence Monitoring Hub*), що функціонує при Європейському фонді для покращення умов життя та праці (Єврофонд), за останні десятиліття Євросоюз досяг висхідної конвергенції – покращення показників країн – членів ЄС поряд із скороченням відмінностей між ними як в економічному, так і в соціальному вимірах. Проте фінансово-економічна криза 2008–2013 років і наслідки пандемії COVID-19 призвели до різкого гальмування позитивних тенденцій і посилення дивергенції. На підставі зазначених розрахунків Єврофонд акцентує увагу на інституційній та соціальній небезпеці зміцнення тенденцій дивергенції в ЄС, оскільки це поглиблює соціальну нерівність, суперечить цілям євроінтеграції, викликає у громадян почуття соціальної несправедливості та нестабільності, розпалюючи антиєвропейські настрої (*Eurofound, 2022. P. 3–4, 60, 101–104*).

Новітні підходи політики ЄС щодо коригування соціальних дисбалансів

Наведене вище свідчить, що новітня політика соціальної якості Євросоюзу реалізується в економічних умовах, значно погіршених зовнішніми воєнними шоками. У такому контексті сучасний європейський досвід заслуговує пильної уваги, адже в надзвичайно складних умовах відбуватиметься і повоєнне відновлення України. Крім того, концепція соціально-економічної конвергенції, спрямована на скорочення відповідних відмінностей між державами ЄС, також повною мірою стосуватиметься й України як країни – кандидата на вступ до Євросоюзу. У цьому зв'язку видається, що адаптація дієвих заходів з арсеналу європейської політики соціальної якості (і попередніх періодів, і особливо – нинішнього) буде ефективною в повоєнному відновленні економіки України та додатково стимулюватиме ЄС до активної участі в цьому процесі.

З урахуванням зазначених проблем соціальної динаміки держав Євросоюзу, інституційно важливим видається заплановане впровадження загально-європейської Процедури соціальних дисбалансів (*Social Imbalances Procedure*), що сприятиме підтриманню соціальної стійкості країн-членів та збалансуванню їхніх національних ринків праці в умовах відновлення після пандемії COVID-19 і переходу до "зеленої", соціально справедливої та цифрової економіки (*Sabato, 2022*). Зменшити ризики погіршення соціальної якості розвитку ЄС дозволить реалізація рекомендацій Конференції з питань майбутнього Європи (*Conference on the Future of Europe*), заснованої навесні 2021 року як управлінсько-консультативний орган при Європарламенті. Відповідні рішення цієї Конференції, підготовлені з урахуванням шо-

кових впливів пандемії COVID-19 та військової агресії РФ проти України, було затверджено резолюцією Європарламенту № В9-0228/2022 від 2 травня 2022 р., що спрямована на підтримку майбутніх реформ ЄС. Основні рекомендації Конференції щодо посилення соціальної політики та формування інклюзивних ринків праці країн Євросоюзу стосуються, зокрема, такого (*Conference on the Future of Europe*, April 2022, p. 14–16):

- запровадження уніфікованої для всіх країн – учасниць ЄС методики встановлення мінімальної заробітної плати;
- сприяння балансу "родина – робота";
- законодавча підтримка формування інституту "розумної роботи" (*smart working*), що передбачає: 1) гарантоване працівникові "право на відключення" (право не перебувати на постійному зв'язку з роботодавцем у позаробочий час); 2) подолання цифрових розривів на робочих місцях; 3) врахування наслідків дистанційної зайнятості для здоров'я працівників і ведення бізнесу;
- внесення до установчих договорів ЄС Протоколу соціального прогресу (*Social Progress Protocol*), який гарантує, що права працівників, профспілок та загалом соціально-трудова права мають пріоритет над економічними свободами під час вирішення конфліктів між учасниками соціального діалогу.

Ключовим моніторинговим інструментом для коригування соціальних дисбалансів ЄС наразі виступає підтримуване Євростатом Соціальне табло показників (*Social scoreboard indicators*) для оцінювання прогресу впровадження Європейської опори соціальних прав. З урахуванням її структури та змісту, індикатори відповідають 20 стратегічним принципам у сфері зайнятості та соціальної політики ЄС і згруповані за такими трьома розділами²¹:

I. *Рівні можливості* (характеристики зайнятості, умов та інституцій працевлаштування, розвитку навичок і професійних кваліфікацій, підтримки систем навчання впродовж усього життя).

II. *Справедливі умови праці* (характеристики балансу прав та обов'язків сторін соціального діалогу, гнучкості та безпеки зайнятості, сприяння створенню та якості робочих місць).

III. *Соціальний захист та інклюзія* (характеристики доступу населення до систем охорони здоров'я, соціального захисту та освіти, отримання високоякісних соціальних послуг, можливості громадян брати участь у житті суспільства повною мірою).

На сьогодні Соціальне табло ЄС містить 40 індикаторів, понад три чверті яких є первинними (ключовими), решта – вторинними (допоміжними) для моніторингу впровадження Європейської опори соціальних прав. Останні наявні дані Соціального табло за ключовими показниками наведено в табл. 1.

²¹ European Pillar of Social Rights – Overview. Eurostat. 2022. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/european-pillar-of-social-rights/overview>

Таблиця 1

Первинні показники Соціального табло Євростату у розрізі ЄС-27 та окремих країн-учасниць (станом на жовтень 2022 р.)

№	Індикатор, одиниця виміру	Значення індикатора та період даних		
		ЄС-27	Країни ЄС з макс. і мін. значенням	Україна (довідково)
I. Рівні можливості				
1.	Особи, які не завершили навчання в освітніх і навчальних установах, % населення віком 18–24 роки	9,7 (2021 р.)	Румунія: 15,3 Хорватія: 2,4 (2021 р.)	2,0 (% молоді віком 15–29 років, 2015 р.)
2.	Особи, які мають базовий або вище базового рівень цифрових навичок, % населення віком 16–74 роки	54,0 (2021 р.)	Ірландія, Фінляндія: 79,0 Румунія: 28,0 (2021 р.)	47,0 (% населення віком 18–70 років, 2019 р.)
3.	Молоді люди, які не охоплені роботою, освітою чи навчанням (NEET), % населення віком 15–29 років	13,1 (2021 р.)	Італія: 23,1 Нідерланди: 5,5 (2021 р.)	4,4 (% молоді віком 14–35 років, 2021 р.)
4.	Гендерний розрив за показником рівня зайнятості, відсоткових пунктів	10,8 (2021 р.)	Литва: 1,4 Румунія: 20,1 (2021 р.)	9,2 (2021 р.)
5.	Квінтільний коефіцієнт нерівності розподілу суспільних доходів, разів	4,97 (2021 р.)	Словенія: 3,24 Болгарія: 7,45 (2021 р.)	2,10 (2021 р.)
II. Справедливі умови праці				
6.	Рівень зайнятості, % населення віком 20–64 роки	73,1 (2021 р.)	Греція: 62,6 Нідерланди: 81,7 (2021 р.)	64,8 (2021 р.)
7.	Рівень безробіття, % робочої сили віком 15–74 роки	7,0 (2021 р.)	Чехія: 2,8 Іспанія: 14,8 (2021 р.)	9,9 (% населення віком 15–70 років, 2021 р.)
8.	Рівень довготривалого безробіття, % робочої сили віком 15–74 роки	2,8 (2021 р.)	Нідерланди, Чехія: 0,8 Греція: 9,2 (2021 р.)	25,1 (% населення віком 15–70 років, 2021 р.)
9.	Реальний валовий наявний дохід домогосподарств, приріст на душу населення (індекс, 2008 р.=100)	109,56 (2021 р.)	Польща: 145,31 Греція: 73,73 (2020 р.)	104,3 (реальний наявний дохід населення, індекс до попереднього року, 2021 р.)
III. Соціальний захист та інклюзія				
10.	Рівень ризику бідності або соціального відторгнення (AROPE), % населення	21,7 (2021 р.)	Чехія: 10,7 Румунія: 34,4 (2021 р.)	39,9 (%, частка населення з сукупними витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму, оцінка 2021 р.)
11.	Рівень ризику бідності (AROP), % населення	16,8 (2021 р.)	Чехія: 8,6 Латвія: 23,4 (2021 р.)	

№	Індикатор, одиниця виміру	Значення індикатора та період даних		
		ЄС-27	Країни ЄС з макс. і мін. значенням	Україна (довідково)
12.	Рівень важкої матеріальної та соціальної депривації (SMSD), % населення	6,3 (2021 р.)	Румунія: 0,0 Болгарія: 14,1 (2021 р.)	24,4 (%, частка домогосподарств, які потерпають від 4 та більше з 18 ознак депривації, 2021 р.)
13.	Особи, які проживають у домогосподарствах з дуже низькою інтенсивністю праці, % населення молодше 65 років	8,9 (2021 р.)	Румунія: 3,5 Ірландія: 13,0 (2021 р.)	нд
14.	Рівень ризику бідності або відторгнення серед дітей, % населення віком 0–17 років	24,4 (2021 р.)	Румунія: 41,5 Чехія: 13,3 (2021 р.)	47,3 (%, рівень дитячої бідності за абсолютним критерієм, 2019 р.)
15.	Рівень ризику бідності (AROP) серед дітей, % населення віком 0–17 років	19,5 (2021 р.)	Фінляндія: 9,1 Румунія: 29,7 (2021 р.)	
16.	Рівень важкої матеріальної та соціальної депривації (SMSD) серед дітей, % населення віком 0–17 років	7,5 (2021 р.)	Словенія: 1,1 Румунія: 28,2 (2021 р.)	42,0 (%, частка домогосподарств із дітьми, які потерпають від 3 та більше ознак депривації з 9, 2018 р.)
17.	Діти, які живуть у родині з дуже низькою інтенсивністю праці, % населення віком 0–17 років	8,3 (2021 р.)	Словенія: 1,7 Ірландія: 13,6 (2021 р.)	нд
18.	Вплив соціальних трансфертів (окрім пенсійних виплат) на скорочення бідності, % зниження рівня ризику бідності (AROP)	36,36 (2021 р.)	Румунія: 18,12 Ірландія: 60,67 (2021 р.)	нд
19.	Розрив у рівнях зайнятості осіб з інвалідністю та осіб без неї, відсоткових пунктів	23,0 (2021 р.)	Данія: 7,9 Ірландія: 41,3 (2021 р.)	48,2 (в.п., розрахунок авторів за статистичними та експертними даними для осіб працездатного віку з відповідними статусами інвалідності, 2019 р.)
20.	Частка населення, для яких витрати на житло є надмірними, %	8,3 (2021 р.)	Кіпр, Ірландія, Угорщина: 2,5 Греція: 28,8 (2021 р.)	нд
21.	Діти віком до 3 років, охоплені офіційно оформленим доглядом, % дітей віком до 3 років	36,6 (2021 р.)	Нідерланди: 74,2 Чехія: 4,9 (2021 р.)	нд
22.	Особи з незадоволеними потребами в медичній допомозі, за самооцінкою, % населення старше 16 років	2,0 (2021 р.)	Німеччина, Кіпр, Мальта: 0,1 Естонія: 8,1 (2021 р.)	21,7 (2021 р.)

№	Індикатор, одиниця виміру	Значення індикатора та період даних		
		ЄС-27	Країни ЄС з макс. і мін. значенням	Україна (довідково)
23.	Жорстка житлова депривація, % власників житла з іпотекою чи житловим кредитом	1,6 (2020 р.)	Румунія: 0,0 Болгарія: 14,1 (2020 р.)	16,5 (%, частка домогосподарств, які фінансово неспроможні здійснювати своєчасну та в повному обсязі оплату рахунків за житло та необхідні послуги з його утримання, 2021 р.)
24.	Жорстка житлова депривація, % орендарів житла, що сплачують ринкову вартість оренди	5,8 (2020 р.)	Німеччина: 2,0 Латвія: 15,8 (2020 р.)	
25.	Загальні державні витрати за функціями: соціальний захист, % ВВП	21,9 (2020 р.)	Ірландія: 10,2 Франція: 27,3 (2020 р.)	8,3 (2020 р.)
26.	Загальні державні витрати за функціями: охорона здоров'я, % ВВП	8,0 (2020 р.)	Польща: 5,4 Чехія: 9,2 (2020 р.)	4,2 (2020 р.)
27.	Загальні державні витрати за функціями: освіта, % ВВП	5,0 (2020 р.)	Румунія: 3,7 Швеція: 7,0 (2020 р.)	6,0 (2020 р.)
28.	Сукупний коефіцієнт заміщення зарплати пенсією, індексне число	0,58 (2021 р.)	Болгарія: 0,35 Люксембург: 0,81 (2021 р.)	0,28 (2021 р.)
29.	Витрати на охорону здоров'я з власної кишені пацієнтів, % від загальних витрат на охорону здоров'я	15,7 (2018 р.)	Франція: 8,94 Болгарія: 35,53 (2020 р.)	нд
30.	Очікувана тривалість здорового життя для жінок старше 65 років, роки	10,1 (2020 р.)	Латвія: 4,4 Швеція: 16,4 (2020 р.)	12,0 (2016 р.)
31.	Очікувана тривалість здорового життя для чоловіків старше 65 років, роки	9,5 (2020 р.)	Латвія: 4,2 Швеція: 15,4 (2020 р.)	8,0 (2016 р.)

Джерело: дані та розрахунки авторів на основі даних джерел: Евростат; Державна служба статистики України; Молодь України – 2021 (результати репрезентативного соціологічного дослідження). Київ: Міністерство молоді та спорту України, 2021. 74 с. С. 53. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/rezylt/molod2021.pdf ;

Перехід на ринок праці молоді України: результати міжнародного дослідження "School-to-work transition surveys" в Україні у 2013 та 2015 роках. Женева: МОП, 2016. 111 с. С. 23. ISSN: 2309-6780;

Бідність та нерівні можливості дітей в Україні. Київ: Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, липень 2021. 105 с. С. 40–43. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/14771/file> ;

Самооцінка домогосподарствами України доступності окремих товарів та послуг (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2021 року). Державна служба статистики України. 2022. 141 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/03/sdotp_21.pdf

Прогнозна оцінка рівня бідності в Україні у 2022 році за трьома сценаріями розвитку соціально-економічних процесів внаслідок російсько-української війни. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2022. 4 с. URL: <https://www.idss.org.ua/arhiv/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D0%B7%20%D0%B1%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%202022%20.pdf>;

Цифрова грамотність населення України – 2019. Міністерство цифрової трансформації України, 2019. URL: https://osvita.dia.gov.ua/uploads/0/585-cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2019_compressed.pdf

Наведені в табл. 1 дані дозволяють обґрунтувати висновок щодо наявності серйозних соціальних дисбалансів у ЄС і значної диференціації параметрів соціального розвитку країн-членів, тобто їхньої соціальної дивергенції. Спираючись на раніше викладене у статті, можемо констатувати інституційну залежність між соціальною якістю та однорідністю єдиного соціального простору об'єднаної Європи. Європейський досвід останніх років доводить стимулюючу роль політики соціальної якості у сприянні соціальної конвергенції країн-учасниць і, зрештою, забезпеченні синергетичного ефекту для євроінтеграційних процесів. Це доцільно враховувати в процесі повоєнної реконструкції України як країні – кандидату на вступ до ЄС, чітко розуміючи, що цей процес буде тривалим і складним – аж надто великі людські та фінансово-економічні втрати понесені українським суспільством, і поки ще частина територій України лишаються окупованими.

Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російського воєнного вторгнення в Україну

Найболючішими є гуманітарні наслідки російського вторгнення в Україну. За оцінками Міжнародної організації міграції, оприлюдненими у вересні 2022 року, внаслідок війни загинуло 5,7 тис. і поранено 8,2 тис. мирних українських жителів (реальні втрати можуть бути набагато вищими), понад 7,0 млн людей вимушено стали біженцями від війни за кордон і ще 6,9 млн – внутрішніми переселенцями²².

Через воєнні дії чимало територій нашої країни охоплено гуманітарною катастрофою, на початок осені цього року гуманітарної допомоги та захисту терміново потребували 17,7 млн українців. Наприкінці жовтня 2022 року лише за багатоцільовими програмами допомоги УВКБ ООН соціальну та матеріально-фінансову підтримку надано 2,5 млн постраждалим українським громадянам²³.

Війна також загрожує колосальними економічними втратами: за оцінкою Міністерства економіки України, скорочення реального ВВП держави у II кварталі поточного року, порівняно з аналогічним періодом 2021 року, сягнуло 37,2%. Згідно з оновленим прогнозом Світового банку, у цілому за підсумками 2022 року реальний ВВП України може скоротитися на 35 %, вітчизняний експорт товарів і послуг – на 60 %, а валові інвестиції в основний капітал – на 80 %. Ці прогнози зроблено з урахуванням воєнно-економічного шоку, що нині переживає Україна, у т. ч. – масштабів знищення її виробничих потужностей, втрат сільськогосподарських угідь і врожаю, а також різкого зменшення робочої сили (вже понад 14 млн українців стало біженцями від війни за кордон або вимушеними внутрішніми переселенцями). За оцінками Світового банку, потреби у відновленні та реконструкції інфраструк-

²² IOM Chief Statement Following Meeting with President Zelenskyy and Visit to Ukraine. IOM in Ukraine. 14 September 2022. URL: <https://ukraine.iom.int/news/iom-chief-statement-following-meeting-president-zelenskyy-and-visit-ukraine>

²³ *Ukraine Emergency: UNHCR Operational Response, Weekly Delivery Updates – 26 October 2022*. UNHCR Office in Ukraine. 2022. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2022/10/UNHCR-Ukraine-Weekly-Update_26-October-2022.pdf

турного, виробничого та соціального секторів України сягають щонайменше 349 млрд дол. США, що у 1,5 раза перевищує ВВП країни за 2021 рік. За альтернативними оцінками, загальні витрати на реконструкцію становитимуть від 750 млрд до 1,1 трлн дол. США, або приблизно 500–700 % ВВП України за 2019 рік. При цьому в Україні у 2022 році очікується щонайменше 3–5-кратне зростання бідності, зокрема, частка населення з доходом нижче національної межі бідності може зрости з 18 до 60 % і вище – за умови ескалації війни і ослаблення енергетичної та продовольчої безпеки України (*World Bank, October 2022. P. 21–23, 157–158*).

Воєнні шоки справили значний негативний вплив і на сферу зайнятості України. За оцінками НБУ²⁴, через глибокий спад економічної активності та високу споживчу інфляцію сталося карколомне зростання безробіття – до майже 35 % у червні 2022 року (за даними Держстату, на початок року цей показник складав 9,8 %) і скорочення реальних доходів населення. НБУ прогнозує, що у 2022 році зарплати українців у реальному вимірі скоротяться щонайменше на 27 %. У міру розгортання воєнного конфлікту в Україні поглиблюються дисбаланси ринку праці, а можливості працевлаштування стрімко скорочуються – станом на 1 липня 2022 року кількість заявлених роботодавцями вакансій становила усього 25 тис., що на 65 % менше, ніж роком раніше. У середньому на одне вільне робоче місце претендувало 13 безробітних українців, тоді як роком раніше, у довоєнний час, – майже втричі менше (5 осіб)²⁵.

Повоєнна політика України, орієнтована на забезпечення соціальної якості життя

Потреба розбудови України на засадах соціальної якості актуалізувалася ще до війни – у зв'язку з ратифікацією Угоди про асоціацію з ЄС, яка потребувала нових, більш сучасних підходів у вітчизняній соціальній політиці. Як найбільш доцільний серед них, експертно-науковою спільнотою було визначено поетапний перехід у державному управлінні до політики соціальної якості, яка застосовується для розбудови соціального простору ЄС. Проте в довоєнний період в Україні не вдалося виробити консенсусну модель соціального розвитку, яка б комплексно розв'язувала низку взаємопов'язаних і часом суперечливих питань: відповідала соціальним цілям вказаної Угоди; спиралася на досягнутий "суспільний договір" між державою і громадянським суспільством щодо розумного балансування між наявними макроекономічними можливостями та людськими очікуваннями добробуту "тут і зараз", але притому забезпечувала поступове підвищення рівня та якості життя населення, сприяла соціальному згуртуванню всіх громадян незалежно від адміністративно-територіального поділу, соціального статусу, матеріального стану й політичних уподобань. Серед

²⁴ Інфляційний звіт. Липень 2022 року. Національний банк України. 2022. 55 с. С. 29–30. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4

²⁵ Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у січні-червні 2022 року. Державна служба зайнятості України. 14.07.2022. 31 с. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/67>

ключових причин такого стану – недостатня ефективність державного управління та брак інституційної спроможності системи соціального розвитку України в довоєнний час. Названі причини також перешкождали реальній імплементації ратифікованих Україною Конвенції МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення та Конвенції МОП № 117 про основні цілі та норми соціальної політики. Вочевидь після війни необхідно усунути зазначені недоліки, без чого буде надто проблематичним досягти стійкого інституційного відновлення України, ефективної повоєнної реконструкції її макроекономічної системи, формування прогресивнішого суспільного договору та подальшого руху євроінтеграційним шляхом.

Почати рух у цьому напрямі доцільно з втілення рекомендацій Міжнародної асоціації соціальної якості, відповідно до яких Україні насамперед необхідно визначити власне бачення бажаних соціальних змін у процесі євроінтеграції, сформулювати відповідні критерії і з'ясувати, які підходи політики ЄС (і загалом країн розвинутого Заходу) можуть виявитися найбільш доцільними для цього (*Van der Maesen, Winter 2020*). Відтак формулювання національного бачення бажаних соціальних змін та його інституційне втілення мають бути в числі перших завдань повоєнної політики України, орієнтованої на забезпечення соціальної якості життя.

Наступними кроками на шляху стійкого відновлення України мають бути створення макроекономічного "вікна можливостей", пов'язаного з повоєнною реконструкцією, підвищення продуктивності та макрофінансової стійкості національної економіки й розбудова інституційного середовища, необхідного для реалізації концепції соціальної якості. Зрозуміло, що, враховуючи катастрофічні гуманітарні та соціально-економічні наслідки війни, це завдання середньо- та довгострокової перспективи, але починати пошук можливостей відновлення вітчизняної економіки та соціально-трудової сфери потрібно вже сьогодні. У цьому зв'язку на особливу увагу заслуговують пропозиції Світового банку стосовно базових заходів державної політики щодо збереження під час війни та повоєнного відновлення соціальної сфери з урахуванням потреб підтримки макростабільності економіки, доходів і соціального забезпечення населення України (табл. 2).

Наведені в табл. 2 дані слугують обґрунтуванню критично важливого взаємозв'язку між станом внутрішньої макроекономічної кон'юнктури та досягненням соціальної якості життя, який більш широко слід розглядати у парадигмі національної економічної та соціальної безпеки держави. Практика багатьох країн доводить, що саме економічна безпека є необхідною, хоча й недостатньою, зважаючи на інституційні, демографічні, екологічні та ін. аспекти, умовою забезпечення соціальної якості життя. Фактично, в сучасних умовах глобальної турбулентності економічна безпека виступає опорною конструкцією для соціального прогресу та якості суспільного розвитку.

Відповідні аргументи на користь цього твердження можна знайти у ґрунтовному дослідженні Національної академії соціального страхування (США) "Економічна безпека у 21-му столітті" (*Edwards et al., June 2022*). Дослідники на широкому статистичному підґрунті довели необхідність

Таблиця 2

**Характеристики відновлення соціальної динаміки України
за умови реалізації необхідних заходів її економічної відбудови
(за даними Світового банку, 2022 р.)**

Напрями	Строки (етапи)		
	Під час війни (етап надання допомоги)	Перші 6–8 місяців після встановлення миру (етап відновлення)	Середньострокова перспектива (етап стійкої відбудови)
Підвищення стабільності і впевненості задля зменшення відчуття невизначеності	Продовження здійснення виплати базових зарплат у державному секторі та критично важливих соціальних виплат	–	–
Посилення підзвітності та прозорості дій уряду щодо забезпечення надання важливих державних послуг	Проведення аварійних ремонтних робіт та обслуговування основних об'єктів інфраструктури для гуманітарних цілей, забезпечення належного постачання та евакуації цивільного населення. Надання тимчасового притулку й підтримки внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Підтримання можливості надання екстреної медичної допомоги та запасу основних медикаментів. Повернення учнів і студентів до навчання у безпечні способи, в тому числі онлайн	Продовження надання підтримки ВПО Забезпечення того, щоб всі домогосподарства, які опинилися на рівні бідності зараз, були включені до існуючих програм соціального захисту. Приділення пріоритетної уваги поверненню до навчання для усунення прогалів у навчанні. Відновлення доступу людей до послуг з охорони здоров'я та надолуження відставання у наданні основних видів медичної допомоги (імунізація, скринінг)	Поетапний перехід від соціальної допомоги у надзвичайних ситуаціях до більш довгострокових програм соціального захисту та професійної підготовки, орієнтованих на найбільш вразливі верстви населення. Завершення відбудови житлового фонду та громадських будівель (шкіл, лікарень), відновлюючи їх з використанням цифрових технологій і з урахуванням кліматичних умов. Створення можливостей для повернення мешканців у райони, постраждалі від конфлікту, за допомогою впровадження стратегії розвитку житлового сектора, що враховує нові реалії міського життя
Збереження і збільшення виробничих потужностей, зокрема для діяльності приватного сектора задля розвитку економіки та збільшення доходів	Збереження людського капіталу за допомогою соціального захисту, виплати допомоги ВПО. Забезпечення надання основних послуг в умовах надзвичайної ситуації в районах, що сильно постраждали унаслідок конфлікту	–	–

Джерело: опрацьовані авторами матеріали Групи Світового банку (*World Bank Group*, April 2022. Р. 11–12).

комплексно-інтегрованого підходу для ефективного вирішення сучасних проблем гарантування економічної безпеки і високих соціальних стандартів – зайнятості, оплати праці, прожиткового рівня, соціального захисту і соціального забезпечення населення тощо. На національному рівні економічна безпека має спиратися на чотири опори, що формуються за певними напрямками державної політики, а саме:

1) *політика зайнятості (Labor policy)*, спрямована на активне регулювання ринку праці, в т. ч. стимулювання зайнятості та здобуття професійної освіти;

2) *політика соціальних виплат, гарантій і пільг (Benefits policy)*, яка стосується оподаткування та витрат національного уряду, що через програми трансфертів, системи соціального страхування або податкові пільги сприяє збільшенню доходів малозабезпечених домогосподарств;

3) *політика убезпечення індивідуальних доходів (Protection policy)*, яка захищає домогосподарства від коливань їхніх доходів і витрат через заощадження заощаджень, зменшення заборгованостей, спрощення доступу до кредитів і регулювання дій ключових фінансових суб'єктів, включаючи банки;

4) *політика соціальної рівності (Equity policy)*, що спрямована на протидію соціальній несправедливості та нерівності доходів різних демографічних груп.

Перші дві опори (напрями політики) спрямовані на забезпечення гідного рівня доходу для громадян, дві інші – на його соціально справедливий розподіл і збереження. Всі чотири напрями політики є взаємодоповнюючими у формуванні економічної безпеки суспільства, але провідна роль відведена політиці у сфері зайнятості та регулювання національних ринків праці, акценти в якій робляться на сприянні людям: 1) у здобутті освіти та навичок, що веде до досягнення успіху на робочому місці; 2) в отриманні справедливої винагороди за працю; 3) у створенні гідних і безпечних умов праці (Edwards et al., June 2022. P. 36–38).

Цінності концептуально-теоретичній розробці американської Національної академії соціального страхування додає те, що вона знаходить практичне підтвердження у рекомендаціях авторитетних міжнародних структур в глобальній архітектурі економічного управління. Зокрема, у жовтні 2022 року Світовий банк представив оновлений макроекономічний огляд для регіону Європи і Центральної Азії (ЄЦА) "Соціальний захист для відновлення" (World Bank, October 2022), тим самим акцентувавши увагу на системах соціального страхування та соціального захисту (дві соціальні опори економічної безпеки) як одних з пріоритетних інструментів посткризового відновлення держав (що є необхідним етапом у забезпеченні їх економічної безпеки). Дієвість такого підходу довела нещодавня практика країн ЄЦА щодо вжиття заходів соціального захисту у відповідь на пандемію COVID-19. У середньому у цьому регіоні кожна країна з ринком, що формується, чи країна з економікою, яка розвивається, витратила на посилення соціального захисту населення приблизно 2,3 % ВВП, а на захист робочих місць – 1,0 % ВВП, тоді як середні показники інших країн світу становлять відповідно лише 1,4 % ВВП та 0,4 % ВВП. У підсумку це сприя-

ло більш швидкому постпандемічному відновленню вказаної групи країн регіону ЄЦА порівняно з іншими країнами світу аналогічної групи.

На думку Світового банку, внаслідок впливу серйозних соціально-економічних криз, пов'язаних з пандемією COVID-19 та війною в Україні, кратно зростають ризики поширення бідності та вразливості населення, що змушує держави ЄЦА реформувати системи соціального захисту та соціального страхування, щоб вирішити ці проблеми та забезпечити належний захист працівників і їхніх сімей. У контексті таких реформ, щодо завдань державної політики постають стратегічні питання дуального вибору: 1) що слід робити – захищати робочі місця чи підтримувати доходи працівників; 2) якими мають бути системи соціального страхування – зі страховими внесками та прив'язаними до конкретних трудових відносин працівника або без страхових внесків та не пов'язаними з умовами праці застрахованої особи. На основі міжкраїнних порівнянь і досвіду держав регіону ЄЦА Світовим банком запропоновано комплекс заходів державної політики щодо (ре)формування систем соціального захисту та соціального страхування, що сприятиме посткризовому економічному відновленню. Зокрема, йдеться про поєднання таких заходів:

- підтримання мінімального гарантованого доходу з метою захисту окремих осіб та домогосподарств від кризових потрясінь;
- проведення регуляторних реформ, спрямованих на поступове скасування обмежень у частині використовуваної підприємствами практики найму та звільнення працівників і, зрештою, на підтримку створення формальних робочих місць у приватному секторі та скорочення неформальної зайнятості;
- розширення кола охоплення та посилення захисту соціально вразливих груп населення;
- проведення цифровізації з метою підвищення якості та збільшення обсягу соціальних послуг, що надаються населенню (*World Bank, October 2022. P. 43–80, 98–102*).

Ураховуючи сучасні теоретичні та практичні напрацювання у сфері соціальної якості життя, логічно дійти висновку, що найголовнішим для підтримання соціальної динаміки – під час як воєнного стану, так і повоєнної відбудови країни – є забезпечення працездатних громадян робочими місцями і збереження (створення) можливостей гідної зайнятості. У цьому зв'язку українському уряду доцільно переглянути ухвалену МОП Програму гідної праці для України на 2020–2024 роки з урахуванням реалій і наслідків війни. Початково встановлені нею пріоритети – покращений соціальний діалог; інклюзивна та продуктивна зайнятість; поліпшені умови праці та посилений соціальний захист – узагалі об'єктивно недосяжні під час війни, а на повоєнний період потребують корекції, враховуючи стратегії, презентовані Урядом у липні 2022 року на Міжнародній конференції з питань відновлення України (м. Лугано, Швейцарія).

Керуючись антикризовими стратегіями у сфері зайнятості та ринку праці на (по)воєнний період, Міністерство економіки України розробило

проект "Армія відновлення", у рамках якого з жовтня ц. р. впроваджується механізм залучення безробітного та незайнятого населення до *оплачуваних суспільно корисних робіт з відбудови країни*. Вказаний механізм має такі принципові характеристики²⁶:

- організатором робіт у певному регіоні України виступає військове командування спільно з обласною військовою адміністрацією, за потреби – із залученням органів виконавчої влади;
- до робіт на добровільній основі залучаються працездатні особи, які за віком і станом здоров'я не мають обмежень до роботи в умовах воєнного стану, а саме: офіційно зареєстровані безробітні; незайняті особи, зокрема внутрішньо переміщені; самозайняті; студенти та інші;
- механізмом передбачено виконання: робіт, які мають оборонний характер; робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру; робіт, спрямованих на задоволення потреб Збройних сил України, інших військових формувань і сил цивільного захисту; робіт щодо забезпечення загальних потреб функціонування економіки та життєдіяльності населення, у т.ч. розвантаження гуманітарної допомоги, облаштування підвальних приміщень під укриття тощо;
- з учасниками робіт укладаються строкові трудові договори відповідно до Кодексу законів про працю України, щомісячна оплата їхньої праці встановлюється на рівні не нижче мінімальної заробітної плати, яка з 1 жовтня 2022 р. становить 6700 гривень. Величина мінімальної зарплати – це гарантована виплата учасникам робіт із загальнодержавного фонду соціального страхування на випадок безробіття, водночас місцева влада за рахунок власних бюджетних коштів може збільшити оплату виконуваних суспільно корисних робіт з відбудови країни.

На наш погляд, впроваджуваний Кабінетом Міністрів України проект "Армія відновлення" має значний антикризовий потенціал для підтримки українських громадян, ринку праці та національної економіки як у часи війни, так і початковий період повоєнного відновлення. Однак передбачуваний ним механізм має інституційно удосконалюватися, у т. ч. враховуючи результати, досягнуті у ході реалізації проекту, поточні воєнно-політичні й соціально-економічні реалії України, а також її міжнародні зобов'язання у сфері зайнятості та соціального захисту населення. Крім того, Об'єднання організацій роботодавців України цілком слушно зауважує, що у стратегічному контексті вказаний проект має тимчасовий характер, а на тривалу перспективу після завершення війни потрібні більш фундаментальні заходи. Одним із них може стати ухвалення розробленого Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості України проекту закону "Про державну промислову політику", ефективна реалізація якого може забезпечити у повоєнний період створення 600 тис. нових робочих місць²⁷.

²⁶ "Армія відновлення": відповіді на найпоширеніші запитання. Міністерство економіки України. 01.11.2022. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=bd20291b-e853-4e90-9c4a-261ba37b1ccd>

²⁷ Ініціатива створення "Армії відновлення" країни є непоганим, але тимчасовим заходом. Об'єднання організацій роботодавців України. 02.11.2022. URL:

У контексті проблеми гідної зайнятості вкрай важливим стає посилення ролі територіальних громад, які приймають підприємства з працівниками, релокованими з охоплених бойовими діями територій України. Це зокрема стосується вирішення таких першочергових завдань у контексті соціальної якості зайнятості, як забезпечення релокованих працівників з сім'ями житлом, обладнанням належними вигодами (електро-, водо- і теплопостачанням); налагодження функціонування цивільних об'єктів укриття, місцевих закладів охорони здоров'я, освіти й соціального забезпечення з урахуванням збільшеного навантаження пропорційно кількості новоприбулого населення.

Ще одним проблемним напрямом розвитку української сфери зайнятості є зумовлений російською воєнною агресією негативний вплив на національний освітній потенціал у системі професійно-технічної освіти. Адже в повоєнному періоді постане гостра потреба не лише у фізичній відбудові зруйнованих і пошкоджених закладів цієї системи та поверненні до навчального процесу учнів і педагогів. У повоєнний час конче потрібно забезпечити достатню чисельність випускників і їхню професійно-кваліфікаційну відповідність вимогам відновлюваної економіки держави взагалі та зокрема регіональних і місцевих ринків праці. Зважаючи на критичне зростання після війни попиту на робітничі професії як мінімум у двох галузях національної економіки (промисловість і будівництво), також видається доцільним впровадження в закладах професійно-технічної освіти та підрозділах Державної служби зайнятості України мультифункціонального підходу професійної освіти, навчання і перепідготовки працівників. Передбачене цим підходом опанування кількома суміжними професіями дозволить посилити продуктивність робочих місць і ринкову конкурентоспроможність працівників. Зважаючи на триваючу роботу Уряду над детальним планом повоєнного відновлення економіки України²⁸, доцільно вже сьогодні визначити орієнтовний перелік найбільш затребуваних у післявоєнний час робітничих та інших професій для своєчасного формування одразу після війни адекватного державного замовлення на підготовку фахівців закладами професійно-технічної та вищої освіти (*Костриця та ін.*, 2022. С. 90–91).

Надзвичайно актуальними у повоєнний період постануть питання повернення в трудові колективи чи працевлаштування, адаптації робочих місць до потреб людей з обмеженими можливостями чи сприяння їх самозайнятості, професійної реабілітації або ж професійного навчання тощо для майже 600 тис. демобілізованих українських захисників і захисниць. Притому, як показує досвід інших воюючих країн, дуже багатьом з них буде потрібна психологічна діагностика, відповідні адаптаційні заходи та психосоціальна підтримка у зв'язку з посттравматичним синдромом військових. Важливо, що, розуміючи вагу вказаних проблем для повоєнного відновлення як національного ринку праці, так і українського суспільства загалом, представницькі об'єднання роботодавців України вже зараз долучилися до пілотних навчальних проектів і розробки Національної програми психічного здоров'я

<https://www.ooru.org.ua/news/1161.iniciativa-stvorenniya-armii-vidnovlennya-kraini-nepoganim-ale-timchasovim-zakhodom.htm>

²⁸ Ukraine Recovery Plan. 2022. URL: <https://recovery.gov.ua/>

та психосоціальної підтримки, що здійснюється за експертної підтримки ВООЗ з червня 2022 року. У подальшому відповідні блоки цієї програми будуть інтегровані до повоєнних програм структурної перебудови національного ринку праці та системи професійно-технічної освіти²⁹.

Адаптація сучасних підходів політики соціальної якості ЄС до реалій України в умовах (по)воєнного періоду

Спираючись на зазначені вище рекомендації міжнародних інституцій і результати наукових досліджень, враховуючи першочергові потреби України під час воєнного стану і повоєнного відновлення, можна виділити ряд основних напрямів повоєнної реалізації політики соціальної якості, зокрема такі:

- забезпечення громадян робочими місцями і збереження (створення) можливостей гідної зайнятості (включаючи перегляд ухваленої МОП Програми гідної праці для України на 2020–2024 роки з урахуванням реалій і наслідків війни та врахування урядових стратегій, презентованих у липні 2022 року на Міжнародній конференції з питань відновлення України);
- посилення ролі територіальних громад, які приймають релоковані підприємства, щодо вирішення першочергових завдань у контексті соціальної якості зайнятості (забезпечення працівників належними житловими умовами і послугами охорони здоров'я, освіти й соціального забезпечення з урахуванням збільшеного навантаження пропорційно кількості новопривбулого населення);
- відновлення та розвиток національних систем професійно-технічної освіти та Державної служби зайнятості в частині навчання і перепідготовки працівників в тому числі на основі впровадження мультифункціонального підходу для опанування кількох суміжних професій/спеціальностей у відповідності з потребами забезпечення відновлюваної економіки достатньою чисельністю робітничих кадрів з належними професійно-кваліфікаційними якостями згідно збільшеному попиту на робітничі професії, особливо в будівництві та промисловості; своєчасне прогнозування ринкових потреб і формування адекватного державного замовлення на підготовку фахівців одразу після війни;
- актуалізація Державних стандартів соціальних послуг у частині їх змісту і специфіки в умовах воєнного стану; вдосконалення регламентів професійної діяльності та систем оплати соціальних працівників, які забезпечують переміщення соціально вразливих категорій громадян з місць бойових дій та їх облаштування в пунктах тимчасового розміщення;
- розробка Державної програми будівництва соціального житла для внутрішньо переміщених осіб та Програми надання сертифікатів на купівлю та/або ремонт житла для громадян, житло яких втраче-

²⁹ Промисловці і роботодавці долучаються до формування національної політики психосоціальної підтримки українців. Український союз промисловців і підприємців. 04.11.2022. URL: <https://uspp.ua/news/ostanni-novyyny/2019/promyslovtsi-i-robotodavtsi-doluchaiutsia-do-formuvannia-natsionalnoi-polityky-psykhosotsialnoi-pidtrymky-ukraintsiv>

не/пошкоджене внаслідок бойових дій, з передбаченням відповідних джерел фінансування за рахунок залучення грантів на бюджетну підтримку від Міжнародної асоціації розвитку, що діє як адміністратор Цільового фонду багатьох донорів для допомоги Україні;

- адаптація норм європейської Стратегії для захисту прав людей з інвалідністю на 2021–2030 роки, а також супутніх їй флагманських ініціатив до потреб соціального захисту і підтримки українських військових, що дістали інвалідність, боронячи Україну від російської воєнної агресії, а також постраждалих унаслідок неї цивільних громадян, та подальше внесення відповідних змін до Закону України "Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні" від 21.03.1991 № 875-XII та Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р;

- оновлення Стратегії економічної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021, в частині інституційної структуризації категорії національної економічної безпеки та уточнення відповідних напрямів державної політики її забезпечення, у контексті підходів Національної академії соціального страхування (США) щодо побудови соціальних опор економічної безпеки сучасних суспільств;

- інституційне удосконалення механізму залучення громадян до виконання оплачуваних суспільно корисних робіт з відбудови країни, що впроваджується в рамках Урядового проекту "Армія відновлення" з жовтня 2022 року. Зокрема, шляхом нормативно-правового урегулювання, відповідно до ратифікованих Україною конвенцій МОП, питань щодо:

- гарантування цілковитої добровільності залучення до виконання вказаних робіт, зокрема, учасників з числа безробітних, які офіційно зареєстровані органами державної служби зайнятості;
- надання учасникам додаткових гарантій стосовно безпеки та охорони праці, зокрема, шляхом отримання документального медичного підтвердження, що поточний стан їхнього здоров'я не є перешкодою для виконання ними суспільно корисних робіт;
- впровадження системи диференційованої оплати праці учасників з урахуванням їхньої професійної кваліфікації, а також специфіки та пріоритетності виконуваних робіт у (по)воєнний час;
- забезпечення більш тісної та ефективної співпраці між органами державної служби зайнятості, органами соціального захисту населення та місцевими громадами;

- розробка Державною службою статистики України, з урахуванням міжнародних підходів і практик, статистико-методологічних підходів до проведення обстежень і розрахунків, необхідних для характеристик стану сфери зайнятості, соціального захисту та соціальної якості життя українського населення в умовах воєнного стану та в період післявоєнного відновлення.

Вже тривалий час розбудова соціального виміру Євросоюзу здійснюється у межах реалізації європейської політики соціальної якості, що

будується на засадах соціального миру, соціальної рівності та справедливості, соціального добробуту та якості життя населення. Доцільність впровадження підходу соціальної якості в Україні обумовлена її відповідними зобов'язаннями у межах Угоди про асоціацію з ЄС і статусу країни – кандидата на вступ до Євросоюзу.

Жорстким бар'єром на шляху формування суспільного розвитку України на засадах соціальної якості стала воєнна агресія Росії, розпочата 24 лютого 2022 року. З об'єктивних причин, поетапний перехід до політики соціальної якості в Україні має плануватися і повноцінно впроваджуватися вже у повоєнний період, враховуючи соціально-гуманітарні наслідки воєнних шоків, наявні макроекономічні можливості держави і плани її повоєнної відбудови на основі соціоекономічної реконструкції.

Проте ще під час війни слід вишукувати можливості для такої відбудови і впровадження підходу соціальної якості – там, де це фізично та ресурсно можливо, і тою мірою, наскільки це можливо. Першочерговими сферами прикладання зусиль вбачаються сфери зайнятості та соціального захисту населення, що має сприяти поступовому (залежно від тривалості повоєнної стабілізації та відновлення) забезпеченню соціальної якості зайнятості та соціальної якості життя в Україні.

Література

1. Бідність та нерівні можливості дітей в Україні. Київ: Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, липень 2021. 105 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/14771/file>
2. Борзенко О.О. (ред.) (2021). Оцінка інтеграції України до європейського економічного простору : колективна монографія. ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". 486 с. – URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/Оцінка_інтеграції_України_до_ЄЕП.pdf
3. Геєць В.М., Близнюк В.В., Никифорок О.І. (2022). Актуальні аспекти політики соціальної якості в постконфліктній економіці України. *Економіка України*. № 6. С. 3–22. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.003>
4. Гриценко А.А. (2017). Соціальна справедливість як складова архітекtonіки безпечного економічного розвитку. *Український соціум*. № 4. С. 9–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2017_4_3
5. Костриця В., Бурлай Т. (2022). Державна політика зайнятості на засадах соціальної якості: виклики перед Україною поствоєнного періоду. *Соціоекономіка та менеджмент: стан, тенденції, управлінські рішення* : зб. матер-в Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Київ, 11 травня 2022 р.) у 2-х част. Ч. 2. Київ: КНЕУ. С. 84–91. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/37835/2-5722_25.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Молодь України – 2021 (результати репрезентативного соціологічного дослідження). К.: Міністерство молоді та спорту України, 2021. 74 с. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/rezylt/molod2021.pdf
7. Перехід на ринок праці молоді України: результати міжнародного дослідження "School-to-work transition surveys" в Україні у 2013 та 2015 роках. Женева: МОП, 2016. 111 с. ISSN: 2309-6780
8. Подлесная В.Г. (2021). Социально-экономическое неравенство: сущность, цикличность динамики. *Экономическая теория*. № 4. С. 41–55. DOI: https://doi.org/10.15407/etet2021_04_041
9. Прогнозна оцінка рівня бідності в Україні у 2022 році за трьома сценаріями розвитку соціально-економічних процесів внаслідок російсько-української війни. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2022. 4 с. URL: <https://www.idss.org.ua/arhiv/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D0%B7%20%D0%B1%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%202022%20.pdf>
10. Самооцінка домогосподарствами України доступності окремих товарів та послуг (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2021 року). Державна служба статистики України. 2022. 141 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/03/sdotp_21.pdf

11. Цифрова грамотність населення України – 2019. Міністерство цифрової трансформації України, 2019. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/585-cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2019_compressed.pdf
12. Beck W., van der Maesen J., Thomese F., Walker A. (2001). *Social Quality: a Vision for Europe*. (Studies in Employment and Social Policy). Hague, Netherland: Kluwer Law International. 393 p. ISBN 10: 9041115234
13. Conference on the Future of Europe (April 27, 2022). Draft Proposals of the Conference on the Future of Europe. 49 p. URL: <https://futureu.europa.eu/pages/plenary>
14. Edwards K.A., Griffin M. (June 2022). Economic Security for the 21st Century. Washington DC: The National Academy of Social Insurance. 108 p. URL: <https://www.nasi.org/research/economic-security/the-four-pillars-of-economic-security/>
15. Eurofound (2022). Monitoring convergence in the European Union: Looking backwards to move forward – Upward convergence through crises. 111 p. URL: <http://eurofound.link/ef21008>
16. European Commission (March 2021). Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2021) 101 final. 33 p. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8376&furtherPubs=yes>
17. European Commission (December 2021). Building an economy that works for people: an action plan for the Social Economy. 23 p. DOI: 10.2767/12083
18. European Commission (July 2022). Skills Partnership for the Digital Ecosystem / Commitments under the Pact for Skills. Partnerships in European industrial ecosystems. 14 p. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1534&langId=en>
19. European Commission (September 2022). Proposal for a Council Recommendation on adequate minimum income ensuring active inclusion. COM(2022) 490 final. 28.09.2022. 29 p. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=10417&furtherNews=yes#navItem-2>
20. European Investment Bank (June 2022). How bad is the Ukraine war for the European recovery? 34 p. DOI: 10.2867/94550
21. Libanova E., Osaulenko O. & Cherenko L. (2020). Assessment of Quality of Life in Ukraine on the Basis of Subjective Indicators of Well-being: monograph = Оцінка якості життя в Україні на основі суб'єктивних показників добробуту : монографія. Warsaw. RS Global Sp. z O.O. 361 p. URL: DOI: 10.31435/rsglobal/017
22. Lynch E. Trade unions on the frontline in the cost-of-living crisis. *Social Europe*. 07 September 2022. URL: <https://socialeurope.eu/trade-unions-on-the-frontline-in-the-cost-of-living-crisis>
23. Sabato S., Vanhercke B., Guio A.-C. (March 10, 2022). A “Social Imbalances Procedure” for the EU: towards operationalisation. European Trade Union Institute. URL: <https://www.etui.org/publications/social-imbances-procedure-eu>
24. Van der Maesen L.J.G. (Winter 2020). Concluding Remarks. A “Social Quality Observatory” for Central and Eastern European Countries? *International Journal of Social Quality*. Vol. 10. Issue 2. P. 113–138. DOI: <https://doi.org/10.3167/IJSQ.2020.100209>
25. Walker A., van der Maesen L. (2004). Social Quality and Quality of Life. Challenges for Quality of Life in the Contemporary World / Glatzer W., Von Below S., Stoffregen M. (eds). Social Indicators Research Series. Vol. 24. Dordrecht: Springer. PP. 13–31. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4020-2903-5_2
26. World Bank (October 2022). Social Protection for Recovery: Europe and Central Asia Economic Update (Fall). Washington, DC: World Bank. 161 p. DOI: 10.1596/978-1-4648-1928-5
27. World Bank Group (April 2022). Допомога, відновлення та стійка відбудова: Надання допомоги Україні у задоволенні невідкладних та середньострокових економічних потреб (Ukrainian). 43 p. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099547405052230400/IDU063b2f81900861047a70b5540e3e950f93a8c>

Надходження до редакції 20 липня 2022 р.

Прорецензовано 28 липня 2022 р.

Підписано до друку 30 вересня 2022 р.

References

1. Poverty and unequal opportunities for children in Ukraine (July 2021). United Nations Children's Fund (UNICEF) in Ukraine, Institute of Demography and Social named after M.V. Ptukha, NAS of Ukraine Kyiv. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/media/14771/file> [in Ukrainian].
2. Borzenko, O.O. (Ed.). (2021). Assessment of Ukraine's integration into the European economic space. Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine. Retrieved from http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/Ocinka_integracii_Ukrainy_do_EEP.pdf [in Ukrainian]

3. Heyets, V.M., Blyznyuk, V.V., Nikyforuk, O.I. (2022). Actual aspects of the policy of social quality in the post-conflict economy of Ukraine. *Ekonom. Ukr. – Economy of Ukraine*, 6: 3-22. Retrieved from <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.003> [in Ukrainian]
4. Grytsenko, A.A. (2017). Social justice as a component of the architecture of safe economic development. *Ukrainyskyi sotsium – Ukrainian society*, 4: 9-21. <https://doi.org/10.15407/socium2017.04.009> [in Ukrainian]
5. Kostytsia, V., Burlai, T. (2022). State employment policy based on social quality: challenges for Ukraine in the post-war period. *Socioeconomics and management: state, trends, management decisions*: coll. All-Ukrainian science and practice conf. of young scientists (Kyiv, May 11, 2022) in 2 parts. Part 2. Kyiv: KNEU. Retrieved from https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/37835/2-5722_25.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian]
6. Ministry of Youth and Sports of Ukraine (2021). Youth of Ukraine – 2021 (results of a representative sociological study). Kyiv. Retrieved from https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/rezylt/molod2021.pdf [in Ukrainian]
7. ILO (2016). Transition to the labor market of Ukrainian youth: results of the international study "School-to-work transition surveys" in Ukraine in 2013 and 2015. Geneva. ISSN: 2309-6780 [in Ukrainian]
8. Podlesnaya, V.G. (2021). Socio-economic inequality: essence, cyclicity of dynamics. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, 4: 41-55. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2021.04.041> [in Russian]
9. Forecast assessment of the level of poverty in Ukraine in 2022 according to three scenarios of the development of socio-economic processes as a result of the Russian-Ukrainian war (2022). Institute of Demography and Social Research named after M.V. Ptukha of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv. Retrieved from <https://www.idss.org.ua/arhiv/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D0%B7%D0%B1%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%202022%20.pdf> [in Ukrainian]
10. State Statistics Service of Ukraine (2022). Self-assessment by Ukrainian households of the availability of certain goods and services (according to the data of a sample survey of households in October 2021). URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/03/sdotp_21.pdf [in Ukrainian]
11. Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2019). Digital literacy of the population of Ukraine – 2019. Retrieved from https://osvita.dia.gov.ua/uploads/0/585-cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2019_compressed.pdf [in Ukrainian]
12. Beck, W., van der Maesen, J., Thomese, F., Walker, A. (2001). Social Quality: a Vision for Europe. *Studies in Employment and Social Policy*. Hague, Netherland: Kluwer Law International.
13. Conference on the Future of Europe (April 27, 2022). Draft Proposals of the Conference on the Future of Europe. Retrieved from <https://futureu.europa.eu/pages/plenary>
14. Edwards, K.A., Griffin, M. (June 2022). Economic Security for the 21st Century. Washington DC: The National Academy of Social Insurance. Retrieved from <https://www.nasi.org/research/economic-security/the-four-pillars-of-economic-security/>
15. Eurofound (2022). Monitoring convergence in the European Union: Looking backwards to move forward – Upward convergence through crises. Retrieved from <http://eurofound.link/ef21008>
16. European Commission (March 2021). Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2021) 101 final. Retrieved from <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8376&furtherPubs=yes>
17. European Commission (December 2021). Building an economy that works for people: an action plan for the Social Economy. DOI: 10.2767/12083
18. European Commission (July 2022). Skills Partnership for the Digital Ecosystem / Commitments under the Pact for Skills. Partnerships in European industrial ecosystems. Retrieved from <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1534&langId=en>
19. European Commission (September 2022). Proposal for a Council Recommendation on adequate minimum income ensuring active inclusion. COM (2022) 490 final. 28.09.2022. Retrieved from <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=10417&furtherNews=yes#navItem-2>
20. European Investment Bank (June 2022). How bad is the Ukraine war for the European recovery? DOI: 10.2867/94550
21. Libanova, E., Osaulenko, O. & Cherenko, L. (2020). Assessment of Quality of Life in Ukraine on the Basis of Subjective Indicators of Well-being: monograph. Warsaw. RS Global Sp. z O.O. DOI: 10.31435/rsglobal/017
22. Lynch, E. Trade unions on the frontline in the cost-of-living crisis. *Social Europe*. 07 September 2022. Retrieved from <https://socialeurope.eu/trade-unions-on-the-frontline-in-the-cost-of-living-crisis>

23. Sabato, S., Vanhercke, B., Guio, A.-C. (March 10, 2022). A “Social Imbalances Procedure” for the EU: towards operationalisation. European Trade Union Institute. Retrieved from <https://www.etui.org/publications/social-imbances-procedure-eu>

24. Van der Maesen, L.J.G. (Winter 2020). Concluding Remarks. A “Social Quality Observatory” for Central and Eastern European Countries? *International Journal of Social Quality*, 10 (2): 113-138. DOI: <https://doi.org/10.3167/IJSQ.2020.100209>

25. Walker, A., van der Maesen, L. (2004). Social Quality and Quality of Life. Challenges for Quality of Life in the Contemporary World / Glatzer, W., Von Below, S., Stoffregen, M. (eds). Social Indicators Research Series, 24. Dordrecht: Springer. PP. 13–31. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4020-2903-5_2

26. World Bank (October 2022). Social Protection for Recovery: Europe and Central Asia Economic Update (Fall). Washington, DC: World Bank. DOI: 10.1596/978-1-4648-1928-5

27. World Bank Group (April 2022). Aid, recovery and sustainable reconstruction: Providing assistance to Ukraine to meet its immediate and medium-term economic needs (Ukrainian). Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/099547405052230400/IDU063b2f81900861047a70b5540e3e950f93a8c> [in Ukrainian]

Received on July 20, 2022

Reviewed July 28, 2022

Signed before printing September 30, 2022